

Иван Клеут*

ГРАДИТЕЉСКИ ОПУС КОНСТАНТИНА ЈОВАНОВИЋА У БЕОГРАДУ

АПСТРАКТ:

У настојању да се што систематичније проучи архитектонско наслеђе Београда с краја XIX и почетка XX века, у раду је представљен градитељски опус Константина Јовановића (1849-1923), једног од водећих представника академизма код нас. Као ученик немачког архитекте Готфрида Земпера, Јовановић је својим делима допринео реанимацији урбанистичког ткива Београда, у складу са водећим европским градитељским током. Осим биографских података, анализе јавних и приватних објеката, покушали смо да сагледамо Јовановићево дело у оквиру градитељске матрице престонице, али и европског академског фонда. Посебна пажња посвећена је семантици значајнијих Јовановићевих грађевина.

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

*Константин Јовановић, Београд, академизам, ренесанса, архитектура
XIX века, Готфрид Земпер, јавни објекти, приватни објекти.*

Константин Јовановић (сл. 1) припада генерацији архитеката који су својим градитељским рукописом утицали на стварање Београда као модерног европског града. Школовани у престижним европским центрима, млади архитекти су преносили идеје европског академизма у своју матичну средину, подстичући градитељску делатност у оквирима

савремених архитектонских норматива. Међу неколицином талентованих архитеката, Константин Јовановић је својим темељним владањем академским репертоаром заузео значајно место у домаћем градитељству. Захваљујући напорима појединих истраживача, Јовановићев градитељски опус у Београду делимично је проучен.¹ Осим анализе Јовановиће-

* Иван Клеут, историчар уметности, Београд

1 О животу и раду Константина Јовановића видети: Петровић В., Јовановић, Константин, у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка 2*, приредио Станојевић С., Београд 1937, 180; Несторовић Б., Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до Првог светског рата (1815-1914), ГМГБ 1, Београд 1954,

159-176; Никић Љ., Архитект Константин Јовановић, ГМГБ 4, Београд 1957, 345-358; Бабић Љ., Живот и рад архитекте Константина А. Јовановића, општи део, ЗАФ V-6, Београд 1960, 5-15; исти, Живот и рад архитекте Константина А. Јовановића, посебни део, ЗАФ VI-2, Београд 1961, 3-34; Гордић Г., Архитектонско наслеђе града Београда 1, Саопштења ЗЗСКГБ 6, Београд

вих дела, овај рад има задатак и да их прикаже у контексту архитектуре академизма.

Константин Јовановић рођен је 13. јануара 1849. године у Бечу.² Најстарији је син Анастаса Јовановића, првог српског литографа и двороуправитеља кнеза Михаила. Основну школу и реалку завршио је у Бечу. Године 1867. Јовановић је уписао Политехнику у Цириху, једну од најутицајнијих техничких школа тог времена у Европи, која је програмом и предавачима привлачила младе студенте. Је-

дан од предавача на Одсеку за грађевину био је немачки ерудита Готфрид Земпер,³ који је као заговорник италијанске ренесансе, „јединог излаза из замршености многостручног еклектицизма”,⁴ имао нарочит утицај на Јовановића и на његово формирање као архитекте. Иако талентован и уметнички настројен, Јовановић у почетку није показивао посебно интересовање за архитектуру. Пасионирана предавања и ставови Готфрида Земпера оставили су, међутим, јак утисак на младог студента, пробудивши у њему вели-

1966, 37, 38, 41, 47, 50, 54, 75, 89; Jovanović, Konstantin, u: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 3, Zagreb 1967, 301; Маневић З., Новија српска архитектура, у: *Српска архитектура 1900-1970*, Београд 1972, 7-38; Несторовић Н., *Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа*, Београд 1972, 68; Несторовић Б., *Постакадемизам у архитектури Београда (1919-1941)*, ГБ XX, Београд 1973, 339-379; Несторовић Б., *Градитељи Београда 1815-1915*, у: *Историја Београда 2*, приредио Васа Чубриловић, Београд 1974, 335-345; Никић Љ., Из архитектонске делатности Константина Јовановића у Београду, ГБ XXIII, Београд 1976, 127-142; Ђурић-Замоло Д., *Београд 1898-1914, Из архиве грађевинског одбора*, Београд 1980; исти, *Градитељи Београда 1815-1914*, Београд 1981, 55-58; Ђукић М., *Konstantin Jovanović arhitekta*, Beograd 1988; Вујовић Б., *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1994, 55, 128, 132, 135, 136, 183, 184, 200; Јовановић Константин, у: *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века*, приредио Маневић З., Београд 1999, 84; Гордић Г., Павловић-Лончарски В., *Архитект Константин А. Јовановић*, Београд 2001; Damjanović T., A Semper Student in Belgrade, *Centropa* II-2, 2002, 145-151; Маневић З., Јовановић Константин, у: *Лексикон српских неимара*, Београд 2002, 83; Милетић-Абрамовић Љ., *Архитектура резиденција и вила Београда 1830-2000*, Београд 2002, 68-75; Ход ка Европи: Београд 1876-1918, у: *Музеј града Београда 1903-2003*, приредио Ковачевић Б., Београд 2003, 166-168; Клеут И., *Опус архитекте Константина Јовановића у Београду*, дипломски рад, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Београд 2003; Bogunović D. G., *Arhitektonска enciklopedija Beograda*, Beograd 2005, 41, 42, 62, 179, 271-273, 274, 285, 420, 428, 462, 470, 503, 506, 539, 836-840; Кадијевић А., *Естетика*

архитектуре академизма (XIX-XX века)

, Београд 2005, 129, 211, 295, 314-317, 326, 354, 355, 365.

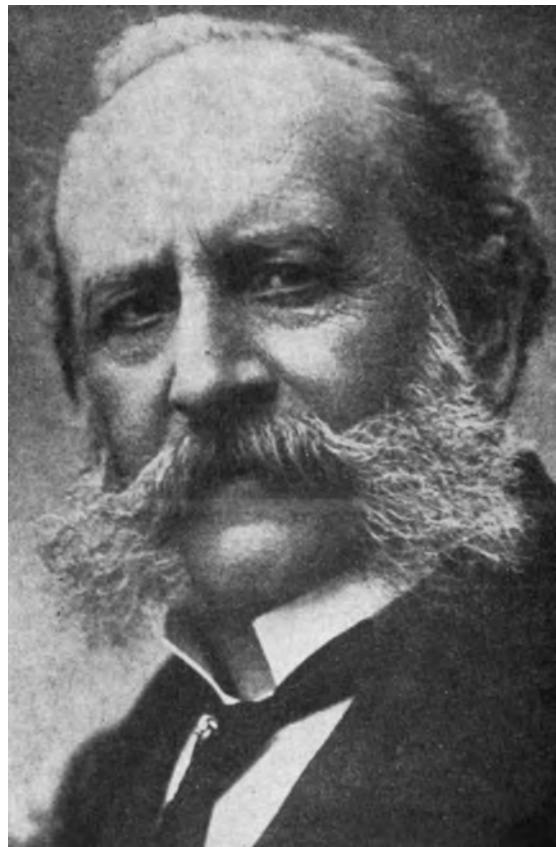
2 У Грчкој православној цркви у Бечу и циришкој Техничкој школи као место Јовановићевог рођења регистрован је Београд. На овој информацији срдечно се захваљујем Тањи Дамљановић.

3 Готфрид Земпер (1803-1879) био је истакнут немачки архитект и теоретичар. Студирајући математику, Земпер се окреће проучавању археологије, историје и историје уметности, да би 1825. године започео студије архитектуре у Минхену. Период од 1830. до 1833. године, време када у Немачкој влада романтичарско расположење, Земпер проводи у Италији и Грчкој, проучавајући античку архитектуру и проблем полихромије. Посредством Гая и Шинкела, 1834. године позван је на Уметничку академију у Дрездену. Учешће у Мајској револуцији натерало га је, међутим, на емиграцију у Лондон, непосредно пред Прву светску изложбу 1851. године. Ту је дошао у додир са новом архитектуром и новим тежњама у науци. Међутим, Земперов теоријски рад издаваја га из низа великих немачких градитеља. Бавећи се архитектуром, како практично тако и теоријски, Земпер је замерао дотадашњим истраживачима уметности Винклелману и Лесингу што из својих тумачења уметности и њеног развоја искључују архитектуру. Путовање по Италији 30-их година XIX века значајно је због његовог изучавања архитектуре ренесансе и антике као њеног узора, и посматрања њиховог односа и везе у којима је тражио израз за савремено доба. Године 1855. долази у Цирих, где је тек основан Политехникум, именован је за професора и пројектује централни објекат те школе.

4 Бабић Љ., *op. cit.*, 1960, 8.

ки афинитет према архитектури. Постоји могућност да се сам Земпер надао да ће Јовановић остати на факултету као асистент, а потом и као професор. Препознајући потенцијал вредног, надахнутог и, изнад свега, обдареног студента, професори су Јовановићу још тада саветовали да оде у Италију на студијско путовање. Завршивши студије са одличним успехом, 1870. године, млади архитект спрског порекла обрео се на домородном тлу ренесансе, проучавајући споменике кватроцента и чинквечента. У споменичкој баштини високе ренесансе, Јовановић је посебну пажњу посветио проучавању цркве Светог Петра у Риму.

По повратку из Италије, средином седамдесетих година XIX века, Јовановић у Бечу отвара сопствени архитектонски атеље. Управо тада Земпер ради на изградњи бечког Ринга, што је представљало непроцењиво искуство за тек свршеног студента архитектуре. Било је то стручно усавршавање које је допринело брзом формирању његове архитектонске личности, која ће доследно подражавати идеје свог професора. Упркос стилској колебљивости и превирањима бечке средине, Јовановић је уз Земпера, у присном пријатељском односу, створио свој архитектонски кредо: неопозитиво и коначно опредељење за ренесансу, не подлежући утицајима нових правца који су струјали бечком средином.⁵ Упркос чињеници да је Константин Јовано-

Слика 1. Константин Јовановић (према: Бабић
Љ., Живот и рад архитекте Константина А.

Јовановића, ЗАФ V-6, Београд 1960, 5)

Figure 1 Konstantin Jovanović (after Babić

Љ., Живот и рад архитекте Константина А.

Јовановића, ЗАФ V-6, Београд 1960, 5)

вић живео и стварао у Бечу, његов бечки опус у потпуности је неистражен.

Свестан малих изгледа за неку јавну поруџбину у Бечу, крајем осме деценије XIX века Јовановић се неколико пута обраћао српској влади са разним предлогима и пројектима, али без одзыва услед политичке ситуације у земљи. На позив Јозефа Константина Јиречека,

5 Šćekić M., Konstantin Jovanović, Arhitekta, Komunikacija 64, Beograd 1988, 4.

Јовановић одлази у Бугарску. Предлозима за Прву мушку средњу школу, Народно собрање, зграду Бугарског књижевног друштва у Софији и гимназију у Лом-Паланци, стекао је високо одликовање и почасти. Као знаменитог бугарског архитекту, сâм бугарски кнез га је позвао да се трајно насељи у Софији.⁶ Међутим, стицањем независности и успостављањем краљевине 1882. године, Србија је разним зајмовима поспешила свој привредни и културни развој на путу ка европској држави и била је спремна за Јовановићеве идеје. Он се успешно укључио у програм изградње јавних и приватних објеката у српској престоници, а најистакнутији представници друштва указали су му поверење својим поруџбинама.

Константин Јовановић се међу успешним српским архитектима с краја XIX века издваја својом мисаоном делатношћу. Његово теоријско бављење архитектуром могло би се тумачити као утицај професора Земпера, који је истицаша да архитекти треба да се баве и теоријом архитектуре. Јовановићева теоријска тумачења започињу још током боравка у Италији, како је већ речено, где се бавио једном од најзначајнијих грађевина западноевропске цивилизације, црквом Св. Петра у Риму. Двогодишњи истраживачки рад резултирао је књигом *Истраживање о градњи цркве Св. Петра у Риму*, коју је посветио свом оцу Анастасу Јовановићу.

Други значајни Јовановићеви списи су: *Уз спорна питања о историји грађења цркве Св. Петра у Риму - одговор господину Рудолфу Ретенбахеру* (*Zu den Streitfragen in der Baugeschichte der Peterkirche zu Rom - Eine Erwiderung an Herrn Rudolf Redtenbacher*), објављен у Бечу 1878. године, као одговор на оспорену студију о цркви Св. Петра; *О грађевинској делатности Готфрида Земпера* (*Über Gottfried Sempers bauliche Tätigkeit in Wien*), поводом Земперове смрти 1879. године у Риму; *О новом правцу у данашњем уметничком занатству* (*Über die neuere Richtung im heutigen Kunstgewerbe*), рукопис датиран око 1910. У својим писаним радовима, Јовановић је исказао чврсте ставове везане за ренесансу као стилски израз који је изнад других историјских стилова, критиковао је актуелна збивања у Бечу, брањио Земперове идеје, и тд.

Јовановићева градитељска делатност у Београду трајала је до Првог светског рата, када је емигрирао у Швајцарску. Најпре се настанио у Сен Галену, где је живео његов млађи брат Јован, а потом прелази у Цирих и ту је радио до смрти. Умро је 25. новембра 1923. године, у седамдесет петој години живота. Сахрањен је на гробљу Нордхајм у Цириху.

Архитектура Константина Јовановића носила је особен израз еклектичких схватања друге половине XIX века. У разнородној понуди историјских

6 Никић Љ., *op.cit.*, 1957, 347, нап. 10.

стилова, архитекти су тежили стварању сопственог идентитета унутар стила који су подражавали. Тако се еклектичари опредељују за фрагмент или целокупан опус неког истакнутог градитеља који је својим делом обележио епоху и имао утицај на развој архитектуре. Готфрид Земпер је сматрао да „архитектура ствара оригиналне формације, за разлику од сликарства и вајарства које су миметичке уметности, и да је кроз векове створила сопствене облике које користи за нове креације, а њиховом употребом архитектура свакоме остаје читка и разумљива”.⁷ Коначно, Земпер је саветовао архитекте да упознају савремену технику, као и укупан развој уметности, како би сваку нову грађевину ускладили са постојећим архитектонским наслеђем.⁸ У својим ставовима, Земпер и други теоретичари архитектуре пропагирали су формалистички приступ у актуелном градитељству, и то геслом – конструкција мора бити одевена у форму.

Јовановић је припадао еклектичарима који су користили техничке тековине свога века, али су их у своје објекте уводили с опрезом. У ствари, технолошке иновације је оцењивао као изузетно корисне за друштво, па отуда не изненађује увођење лифта на његовом пројекту, као облика модерне вертикалне комуникације. Зидови Јовановићевих грађевина су од опеке, међуспратне конструкције су дрвене, али не изостају гвоздени и

решеткасти носачи, ни велике стаклене површине. У складу са градитељском теријом, његови објекти су обложени ренесансним омотачем. Ипак, уметничку вредност, по Јовановићу, грађевине су добијале тек пошто су оплемењене спољашњом орнаментиком, по академским начелима.

Поред Земперовог утицаја, Јовановићев градитељски печат представља исход теренског истраживања ренесансних споменика на самом извору. Осим препознатљивих италијанизама, његов вокабулар обогаћен је, међутим, и локализмима француске ренесансе. Многострука прилагодљивост ренесансе духу његовог времена и локалним потребама разних народа један је од разлога што се Јовановић потпуно определио за овај стил из прошlostи. Свој основни колорит оплемењује барокним и класицистичким тоновима, као допунским израђајним средствима. Ови елементи имају подређену улогу у оквиру целокупног архитектонског склопа.⁹

У спољашњој обради фасада уочава се изразита академска доследност. Симетрија је код Јовановића углавном имала доминантну улогу. Фасада је подељена профилисаним венцем на доњу рустичну зону и горњу зону мирне обраде. Куће су завршене истакнутим профилисаним кровним венцем, са атиком и балустрадом изнад њега. Отвори за комуникацију обично су лучно заврше-

7 Bergdoll B., *European Architecture 1750-1890*, Oxford 2000, 236.

8 Кадијевић А., *op. cit.*, 110.

9 Бабић Љ., *op. cit.*, 1961, 11.

ни, а прозори су најчешће правоугаони, са тимпанонима сегментних и троугаоних облика или са архитравним гредицама. Ризалити се углавном јављају на грађевинама већих размера, на којима су отвори богатије украшени него обично. Посебно је карактеристична појава балкона са балустрадом у висини првог спрата. Од локације, намене, па и величине објекта зависи појава купола смештених над бочним ризалитима. На кровној балустради појединих објеката постављене су едикуле са пластичним украсом. Хоризонталност објекта истицана је кордонским венцима и одговарајућом етажном обрадом, а вертикалност разуђивањем масе корпуса, ризалитима, куполама, осовинама отвора, пиластрима. Целокупни утисак који Јовановићево градитељство оставља јесте монументалност академске строгости, са израженим осећајем за хармонију класичног језика архитектуре.

Јовановић је у Београду израдио већи број пројеката. Нажалост, неки од њих никада нису реализовани, док су поједини објекти порушени током Другог светског рата или су касније уклоњени због подизања нових. Данас у Београду постоји девет његових грађевина и један споменик посвећен националном хероју, односно коњаничка статуа кнеза Михаила, за чији постамент је Јовановић урадио нацрте рељефних сцена.¹⁰ Нај-

већи број Јовановићевих објеката припада стамбеној архитектури, иако је био позиван да ради пројекте и за објекте јавне намене, од којих су изграђени само зграда Народне банке и стара зграда Београдске задруге. Већина приватних кућа по Јовановићевим пројектима била је двојне, пословно-стамбене намене, са локалима у приземљу и становима на спрату.

Након првих приватних поруџбина, Јовановић је интензивно радио на пројектовању, грађењу и довршавању већег броја грађевина у Београду. Тај период креативног ангажмана, са више или мање успеха, трајао је готово све до Јовановићеве смрти. Читав период Јовановићевог стварања представља цветно доба у развоју архитектуре Београда, односно време када град добија физиономију европских престоница, са свим неопходним институцијама као апаратима једне суверене државе.

ОБЈЕКТИ ЈАВНЕ НАМЕНЕ

Након проглашења краљевине, у Србији је наступио период изградње већег броја монументалних објеката јавне намене. У складу са градитељским правилима времена у ком су пројектовани, јавне грађевине су подизане према прописаном типолошком обрасцу. Јавне зграде, грађене у неоренесансном ма-

10 Гордић Г., Павловић-Лончарски В., *op. cit.*, 34; Тимотијевић М., Мит о националном хероју спаситељу и подизање

споменика кнезу Михаилу М. Обреновићу III, *Наслеђе* 4, Београд 2002, 45-78.

ниру и подвргнуте строгој симетрији, морале су да изразе снагу и стабилност државе.

Основе Јовановићевих јавних објеката су разноврсне и унапред одређене локацијом на којој је требало да буду подигнути, а настају комбиновањем тзв. „главног мотива“ и споредних просторија.¹¹ Реализовани Јовановићеви објекти у Београду имали су угаоне основе, мада на његовим пројектима срећемо и подужне, развијене типове. Спољашњим третманом, ове грађевине су изражавале важност институција које су у њима смештене.

Од оснивања 1884. године, Народна банка је користила закупљене просторије у згради браће Кумануди, на углу Кнез Михаилове и Улице краља Петра (некада Дубровачке). Привредни успон Србије и разгранато пословање наметали су потребу за подизањем наменског објекта Народне банке Краљевине Србије. С тим циљем, Управни одбор је

1886. године одлучио да се купи плац, водећи рачуна „да зграда Народне Банке треба да буде на згодном, лепом и угледном месту, да треба да буде простира, да треба потпуно да одговара потреби банчинај, да треба да буде лепа и угледна“.¹² Купљен је плац у Дубровачкој улици, чију је погодност за изградњу зграде Народне банке констатовала наменски оформљена комисија. Подесност плаца су потврдила и „двојица овдашњих архитеката“, којима је крајем 1886, односно почетком 1887. године поверена израда пројекта,¹³ као и „један од познатих бечких архитеката, који је шта више поднео и план за кућу на том плацу“.¹⁴ Нема сумње да је тај бечки архитект био Константин Јовановић.¹⁵ Јовановићева замисао била јеовољно убедљива да Управа банке прихвати његов план уместо првобитног плана *двојице овдашњих архитеката*. Скоро две године Јовановић је детаљно разрађивао пројекат за згра-

11 Љ. Бабић, *op.cit.*, 1961, 5.

12 Привилегована Народна банка Краљевине Србије. Извештај за 1887, Београд 1888, 53.

13 Наводом Љ. Никића да је Управа Банке поверила израду пројектата *двојици овдашњих архитеката*, закључује се да конкурс за израду пројекта Народне банке није био објављен. Б. Несторовић, набрајајући конкурс на којима је учествовао београдски архитекта Јован Илкић, наводи да је Илкић добио 2. награду за пројекат Народне банке. Исти податак износи и Д. Ђурић-Замоло. Уколико Илкић и јесте носилац прихваћеног пројекта, остаје нерешено питање његовог сарадника. Међутим, веродостојност исказа не може се прихватити јер нерасписивање конкурса, а помињање 2. награде може потећи од самог Илкића, од чијег пројекта се одустало. Несторовић Б., Јован Илкић, ГБ XIX, Београд 1972, 269, нап. 13; Никић Љ.,

op. cit., 1976, 127; Ђурић-Замоло Д., *op. cit.*, 1981, 50.

14 Привилегована Народна банка Краљевине Србије. Извештај за 1887, Београд 1888, 55.

15 За избор Константина Јовановића, као носиоца архитектонског пројекта, треба узети у обзир друштвени положај и углед његовог оца, Анастаса Јовановића, и приватне везе са људима на положају. Наиме, Анастас је био у добром односима са вицегувернером Народне банке Краљевине Србије, Марком Стојановићем, коме је млади Константин пројектовао кућу у Кнез Михаиловој. Такође, ондашњи гувернер Народне банке, Филип Христић, био је Анастасов школски друг. Током боравка у Бечу (1880-1882), Христић је имао прилику да се упозна са младим архитектом и његовим радом, те је могуће да га је консултовао у вези са пројектом за зграду банке.

ду Народне банке. Радна способност и преданост пројекту нису остали без резултата – зграда Народне банке постаће најуспешнији пример неоренесансне архитектуре код нас, са чиме се слажу и домаћи истраживачи архитектуре академизма.¹⁶

Изградња Народне банке отпочета је у априлу 1888. године, а по договору са предузимачима, Јирасеком и Краусом из Сегедина,¹⁷ требало је да траје до 1. септембра 1889.¹⁸ Зграда је, међутим, завршена тек почетком 1890. године, а Народна банка Краљевине Србије у њу се уселила 15. марта 1890. У Извештају Привилеговане Народне банке Краљевине Србије за 1890. годину стоји: „...да Народна банка има кућу, која и по солидном материјалу, и начину зидања, и по распореду своме, и по архитектонској лепоти својој, и по свему осталом потпуно одговара потреби и угледу њеном; има кућу, којом се може дичити и она сама и престоница [наша], којој она служи за украс“.¹⁹ Заиста, како су забележили страни путописци, зграда На-

родне банке представљала је здање каквим се могла хвалити свака европска престоница. По мишљењу истраживача архитектуре академизма, ова грађевина представља најбољи пример неоренесансне архитектуре код нас.

Неправилност парцеле на којој је објекат подигнут наметнула је Јовановићу угаоно решење. Архитектонска концепција заснована је на архитектури италијанских палата ране ренесансне које, налик масивним трезорима, заправо представљају прве форме данашњих банака.²⁰ Синтетизујући одлике и облике затворених унутрашњих дворишта ренесансних палата, Јовановић је осмислио репрезентативни хол којим доминира рачвасто степениште, а који је наткривен неком врстом стаклене лантерне. Просторије су распоређене једнотрактно и етажно, у зависности од намене – репрезентативне или пословне.

Обликовање архитектонског корпуса засновано је на академским правилима неоренесансног израза. Фасада је де-

16 О згради Народне банке: Бабић Љ., *op. cit.*, 13, 14; Никић Љ., *op. cit.*, 127-130; Ђурић-Замоло Д., *op. cit.* 1981, 56; Сто година Народне банке Србије (повородом обележавања годишњице оснивања и почетка рада), Београд 1984; Радовановић Б., *110 године Народне банке 1884-1994* (Оснивање и почетак рада Привилеговане Народне банке Краљевине Србије), Београд 1994, 53-65; Гордић Г., Палата Народне банке, *Наслеђе* 2, Београд 1999, 85-94; Дугалић В., *Народна банка 1884-1941*, Београд 1999, 44; Гордић Г., Павловић-Лончарски В., *op. cit.*, 12-16; Гордић Г., Поповић М., Дом Народне скупштине, *Наслеђе* 3, Београд 2001, 85-88; Радуловић О., Све је радио сам, *Илустрована политика* 2221, 11. 08. 2001, 26; Поповић М., Зграда Народне скупштине - правци истраживања и принципи обнове, *Наслеђе* 4, Београд 2002, 9-43; Клеут И., *op. cit.*, 23, 24, 31-35, 71-73; Решић

M., *Narodna banka, Prestup* 16, Beograd 2004, 36-40; Богуновић Д. Г., *op. cit.*, 271-273; Кадијевић А., *op. cit.*, 314, 315.

17 Привилегована Народна банка Краљевине Србије. Извештај за 1887, Београд 1888, 23.

18 У Извештају Привилеговане Народне банке Краљевине Србије за 1888, Београд 1889, 23, управа банке се надала свршетку радова у јесен 1889. године и „да ће банка око Митрова-дана ове године уселити своју кућу.“

19 Привилегована Народна банка Краљевине Србије, Извештај за 1890, Београд 1891, 13.

20 О историји банака, као градитељском типу, види: Pevsner N., *A History of Building Types*, Princeton 1976, 193-212.

коративним венцима подељена на три зоне. Приземни појас је обрађен ретикуларним рустичним квадерима, док су спратне зидне површине чисте и равне. С порастом елевације, фасадно платно постаје све лакше, достижући готово чипкасту лакоћу балустрадом кровног појаса. Таквом утиску доприноси пластична обрада прозорских отвора по зонама.

Нарочито је занимљива обрада угаоне фасаде Народне банке, на којој је смештен репрезентативни улаз у зграду (сл. 2). У складу са хоризонталном обрадом латералних фасада решена је и угаона фасада, на којој је вертикални систем наглашенији. Готово читаву висину зоне рустике заузима монументални улаз у виду полукружно двокрилних врата, фланкираних пиластрима који носе ентаблатуру са троугаоним тимпаноном. Једину разлику у обради прозора представља сегментни тимпанон првог спрата, пресечен на средини медаљоном. Прозори су фланкирани јединственим пиластрима коринтског реда, који се протежу на оба спратна појаса, потенцирајући вертикалну осу која се завршава едикулом са сегментним тимпаноном на пуном надзитку.

Ентеријер Народне банке богат је штуко пластиком, мермером и дрвеним ламперијама. Нацрте свих детаља за уређење унутрашњег простора, врата, про-

зора, намештаја, урадио је сам аутор, архитект Константин Јовановић.

Мада цењена као највреднији пример домаћег академизма, зграда Народне банке наишла је и на негативне критике због свог положаја. Велике профане грађевине требало би да буду слободне и повучене од уличног фронта, за разлику од Народне банке која, по мишљењу Светозара Зорића, „*вшије личи на један хектичави, но на здрави и темељни архитектонски створ*“.²¹ Зорићеве оцене на рачун Јовановићевог „животног дела“ чине се, међутим, непримереним ако се узме у обзир функционалност објекта, који од настанка до данас није променио намену. Такође, изградњом Народне банке истакнут је пословни значај краја у коме је подигнута.

Крајем 1887, односно почетком 1888. године Београдска задруга купила је земљиште на углу Јакшићеве улице и Топличиног венца. За изградњу своје палате ангажовала је Константина Јовановића,²² који је тада приводио крају планове за зграду Народне банке. Услови Задруге били су да се објекат подигне уз што већу штедњу и могућност надзиђивања још једног спрата. Зграда је замишљена као угаона једноспратница, рустично обрађеног приземља и једноспратног улаза из Јакшићеве улице. До октобра 1888. подигнуто је само приземље. Одлуком Задруге о делимичној реали-

21 Zorić S., Lepa varoš, у: *Beograd između stvarnosti i sna, pripredili Perović M.R., Manević Z.*, Beograd 1982, 40.

22 Београдска задруга није расписала званичан конкурс за пројекат зграде на купљеном плацу, већ се једноставно обратила Јовановићу за пројекат.

Слика 2. Зграда Народне банке (Музеј града Београда, Ур. 13220)

Figure 2 National Bank (Belgrade City Museum, Ur. 13220)

зацији пројекта, Јовановић је прекинуо сарадњу, а повод је највероватније био потез инвеститора да у датом моменту пређе на штедњу и да се реализација остави за неки повољнији тренутак.²³ Готово читаву деценију касније, 1897. године, услед проширења пословања Задруга је ангажовала Милана Капетановића за надзиђивање спрата. Нажалост, објекат је срушен за време Другог светског рата и Београд је остао без још једне репрезентативне грађевине из XIX века.

С обзиром на просторну диспозицију, стара зграда Београдске задруге решена је као угаони објекат са засеченим углом. Овај мотив се појављује и на згради Народне банке, али у једном елегантном маниру, у виду цилиндричног исечка којим су повезане латералне фасаде. Засечени угао Задруге рефлектује линеарну строгоћу условљену академским каноном. Обрада приземног појаса фасаде аналогна је фасадном решењу исте зоне Народне банке. Појединости у обради горње зоне, које умногоме не мењају Јовановићев првобитни концепт, упућују, међутим, на интервенцију другог архитекте, односно Милана Капетановића. Поткровни венац чини низ конзола, а испод њега је венац украшен рељефним гирландама, што није својствено Јовановићевој архитектури, али је прихватљиво када је Капетановић упитању. Такође, одступање од Јовановићевог концепта представља и пун надзидак кровног

венца. На спрату самог угла објекта изведен је балкон с балустрадом. Учешће још једног архитекте приликом подизања спрата потврђује лучни тимпанон са хоризонталним завршецима над полу-кружним вратима, који се не може наћи ни на једном Јовановићевом објекту у Београду.²⁴

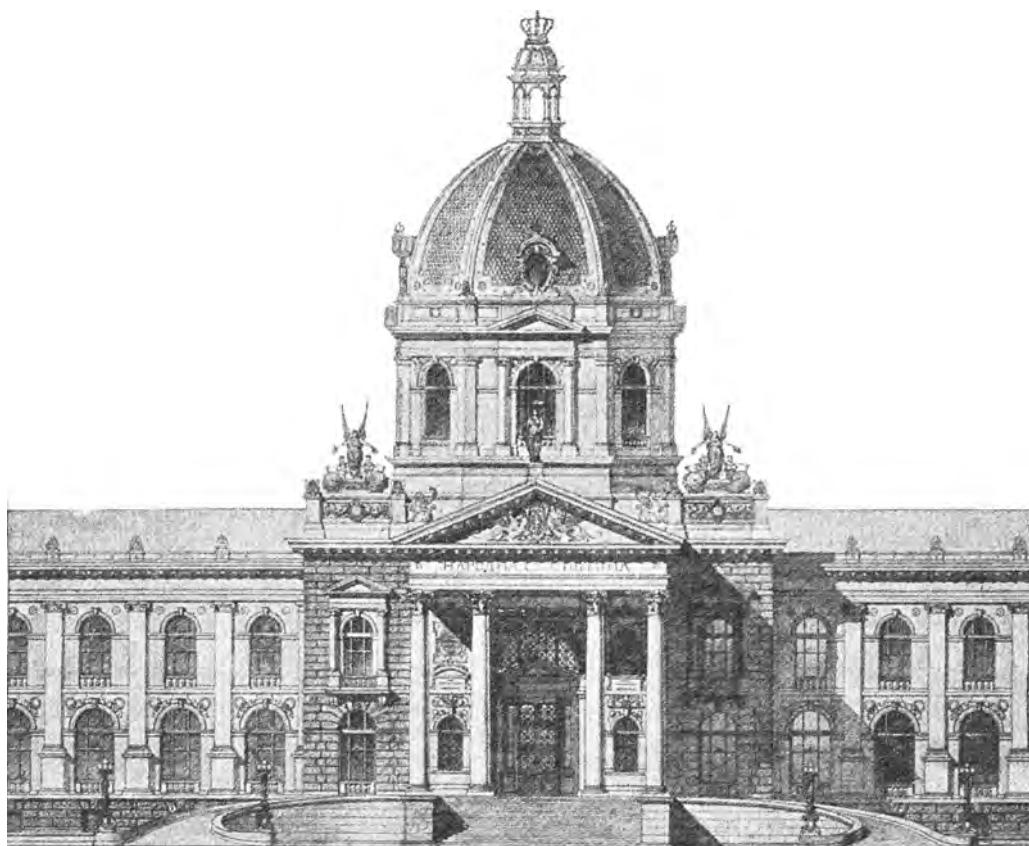
Већ почетком деведесетих година XIX века Константин Јовановић је добио значајну понуду када су у питању јавни објекти. Наиме, политичке прилике пред крај века наметале су Србији потребу за изградњом новог здања Дома Народног представништва, односно Парламента (сл. 3). Сматрало се да Србија, као призната независна држава, као и друге европске земље треба да има зграду највишег државног тела. Због тога је одлучено да зграда Народне скупштине буде подигнута на месту сточне пијаце, односно некадашње Баталџамије. Године 1891. Министарство грађевина поверило је израду пројекта Константину Јовановићу. Услови који су утицали на избор архитекте нису познати, али треба подсетити да је према Јовановићевом пројекту саграђено здање Народног собрања, тј. Бугарског парламента у Софији. Другим речима, искуство на изради тако важног пројекта могло је бити пресудно.

Јовановић је имао у плану монументалну грађевину за једнодомни парламент, што је одговарало ондашњем уставу државе. Да је архитект озбиљно

23 Никић Љ., *op. cit.*, 1976, 131.

24 Мотив тимпанона са хоризонталним завршецима постоји на првим Јовановићевим делима у Београду

(кућа Марка Стојановића, кућа Драгомира Радуловића), али само на троугаоним тимпанонима.

Слика 3. Зграда Народне скупштине
Figure 3 National Parliament

схватио задатак и сериозно му пришао сведоче проектне варијанте које су се разликовале у детаљима основе, али и у елементима спољне обраде. По његовој замисли, зграда Народне скупштине требало је да буде спратно здање, са истакнутом централном кубичном масом и тетрастилним улазним портиком – решење које је Јовановић пронашао у Земперовој Градској већници у Винтертуру, у Швајцарској (сл. 4). Кулминацију средишњег језгра представљала је велика купола. Наглашеном средишту супротстављена су мирна фасадна платна бочних крила, чију изразиту хоризон-

талност ублажава вертикализам пиластера. Јовановић је предложио смештање скупштинске дворане у централни део зграде, док су у бочним крилима предвиђене остале просторије. Први пут на неком објекту Јовановићевог београдског опуса уочавамо фигуране композиције у пуној пластици.

Недостатак финансијских средстава спречио је реализацију здања Народне скупштине по Јовановићевом пројекту. Убрзо ни сам пројекат није задовољавао потребе Парламента јер је Србија 1901. године добила дводомни парламент. Новонастала ситуација захтева-

Слика 4. Готфрид Земпер, Градска већница у Винтертуру

Figure 4 Gottfried Semper, Town Hall in Winterthur

ла је расписивање новог конкурса, али није познато да ли је Јовановић на њему учествовао. Коначно, 1902. године је одлучено да зграда Народне скупштине буде изграђена по пројекту Јована Илкића, шефа Архитектонског одељења Министарства грађевина. Победнички пројекат, који је рађен у духу академизма са елементима ренесансе, изазвао је разна мишљења и полемике, при чему је највише оспоравана његова оригиналност. Илкићева Народна скупштина изгледом је неодољиво подсећала на Јовановићев

неусвојени пројекат.²⁵ Првобитно ангажован Јовановић видно је био разочаран усвојеном одлуком и увреде на Илкићев рачун није крио: „*Потпуно упропашћен мој пројекат од стране сасвим неспособног Илкића, шефа Архитектонског одељења српског Министарства грађевина*”. После бурних догађаја 1903. године, када је династичка смена довела до промене устава и успостављања једнодомног парламента, ипак није враћен Јовановићев план, иако подесан за такве потребе. Жестоке критике изношене

25 О разликама између Јовановићевог и Илкићевог пројекта, уз тумачење архитектонске концепције Народне скупштине види: Кадијевић А., У трагању

за узорима Дома Народне скупштине, *Наслеђе 4*, Београд 2005, 45-54.

су и у време отпочињања зидања Народне скупштине, 1907. године, када оспоравање Илкићевог ауторства још увек не јењава. Јавно мњење је подршку Константину Јовановићу испољило у дневном листу *Штампа*, сматрајући његов пројекат далеко болјим и већим уметничким делом од Илкићевог, а који би и економски био оправдан.

Упркос чињеници да је Јовановићев нацрт за зграду Парламента послужио Илкићу као „*парадигматски основ*”, не смемо заборавити, по речима Слободана Гише Богуновића, „*Јовановићев зачетни ауторски допринос градњи Народне скупштине*”.²⁶ Ипак, био је то први Јовановићев пројекат за неки јавни објекат који је остао на нивоу нацрта на папиру.

Године 1895. Министарство народне привреде одлучило је да сагради зграду за главну поштанско-телеграфску управу, односно за Централну зграду Поште, телеграфа и телефона. Пошто је Министарство одлучило да за израду пројекта ангажује Константина Јовановића, који се тада налазио у Бечу, заступник начелника Поштанско-телеграфског одељења, господин Ст. Б. Поповић, ступио је с њим у преписку. Зграда је требало да буде смештена испод Народног позоришта, на месту на коме се данас налази здање Централног дома Војске Србије. Од архитекте се тражило да зграда буде монументална и практична, односно погодна за смештање поменуте институције.

Коначно се сам начелник Поштанско-телеграфског одељења, Тодор Стефановић Виловски, писмено обратио Јовановићу 1897. године и без устручавања замолио да у Бечу пронађе друштво које би финансирало реализацију овог пројекта. Таква молба имплицитно указује на тежак материјални положај Србије и на потребу тражења иностраних инвеститора. Упркос Јовановићевој заинтересованости за његову израду, недостатак новчаних средстава успоравао је пројекат.

На основу једног Јовановићевог нацрта за Централну зграду ПТТ-а можемо претпоставити неколико идејних решења. Објекат би чинили подрум, сутерен и спрат. У приземном нивоу била би смештена шалтер сала, осветљена кроз високо смештене полукружне прозоре на бочним зидовима, што потврђује Јовановићево познавање типологије јавних грађевина утилитарне намене. Фасада, подељена по зонама профилисаним венцима, крунисана је балустрадом са едикулом у централној оси главне фасаде, иза које се наслућује кубе правоугаоне основе.

Док је Министарство народне привреде разматрало могућност подизања зграде Поште, телеграфа и телефона, Јовановић је радио на пројекту за цркву посвећену светом Сави (сл. 5). Иако се доказао као одличан градитељ у домену профане архитектуре, много година раније се окушао и на пољу сакралног гра-

26 Богуновић S. G., *op. cit.*, 285.

дитељства, подижући православну цркву у Румунији.²⁷ Године 1898. Јовановић је израдио свој први план за Светосавски храм. По сопственом навођењу, пројекат је изведен по узору на цркву Св. Петра у Риму. Шта више, Јовановићева црква у основи подсећа на Сангалов план за римску цркву.²⁸ О самом пројекту готово да нема података, али се зна да је црква конципирана као петокуполна грађевина уписаног крста, са централном куполом пречника 18 метара, сразмерних односа, чиме се инсистирало на монументалности.

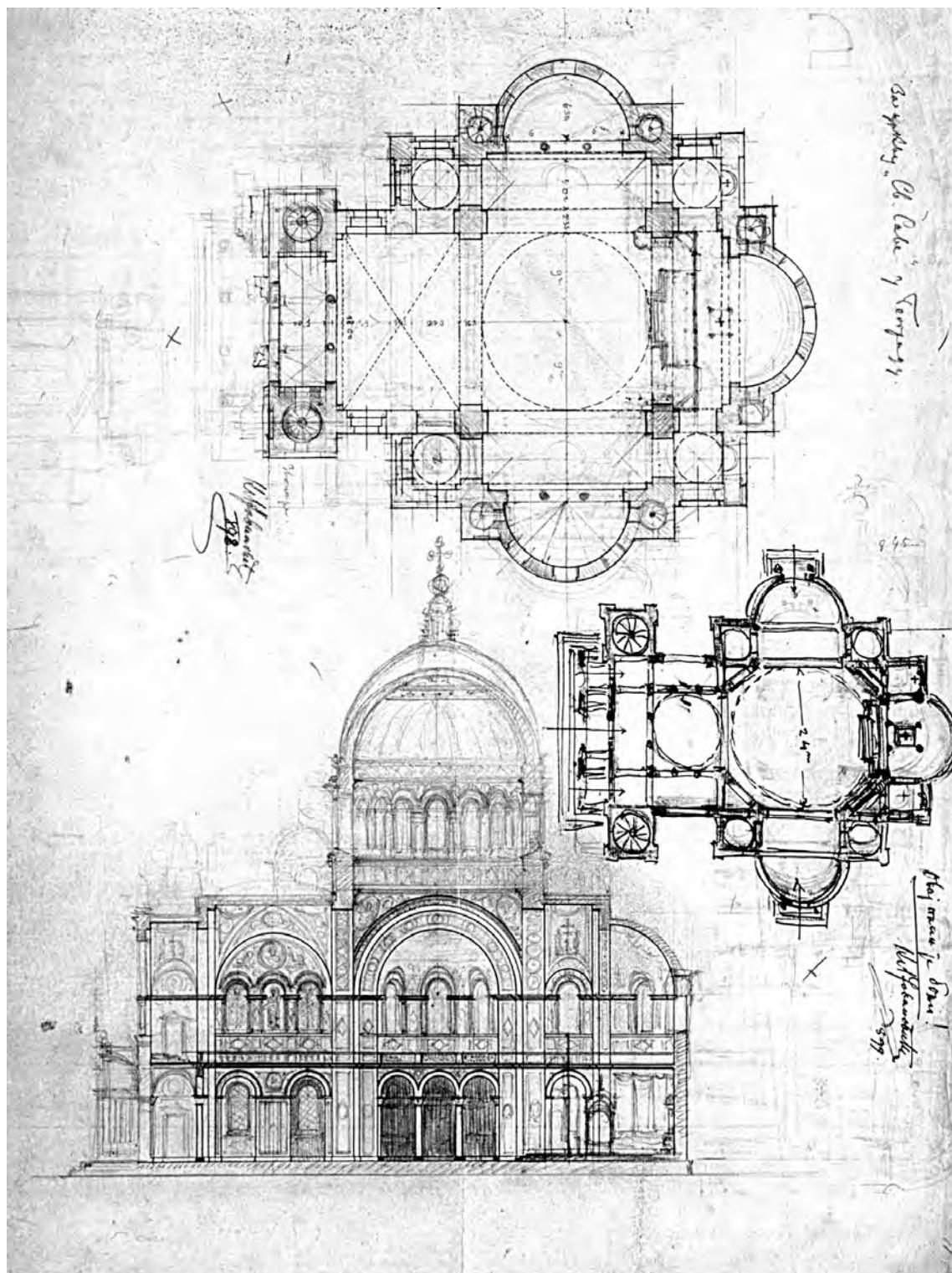
На источној страни цркве, пројектоване по принципу уписаног крста, како је речено, смештен је олтарски простор, а на западној страни је нартекс са две бочне куле. Бочни кракови крста изнутра су полуокружно завршени, као и олтарска апсида. Уз њу су смештени проскомидија и ђаконикон који имају квадратну основу, па се споља полуокруглапсиде своди на кружни сегмент. На западној страни крак крста је продужен и добија се латински крст у основи. Велики западни травеј засведен је крстастим сводом који се на бочним странама, као и на западној страни ослања на прислоњене лукове, а на источној - на попречни лук који носи куполну конструкцију. Над централним травејем предвиђена је калота на шеснаестостраничном тамбуру са лантерном, а била би изграђена на систему лукова и пандантифа. Преостале четири купо-

ле Јовановић је предвидео над угловима наоса. На попречном пресеку приметна су два подеона венца у ентеријеру: један у нивоу галерија, а други на висини лукова који повезују ступце и носе куполу. Сви лукови су полуокружни, а исто тако су завршени и прозори. С обзиром на Јовановићево потврђивање узора, купола је вероватно пројектована са знатним подражавањем куполе Св. Петра у Риму. Обрада екстеријера теже се може извести на основу пресека цркве, али је свакако црпела фонд ренесансних сакралних модела.

Изградњу Светосавског храма Јовановић је озбиљно разумео, те је 1899. године урадио други план. Нов приступ у решавању основе, имплицитно и нов приступ хипотетичком распореду маса, сâм архитект је сматрао болјим. Крст у основи сада је постао слободнији. Пречник централне куполе повећан је за 6 метара, па сад износи 24 метра. Мање куполе задржала су угаону позицију. Измена у односу на пређашњу верзију огледа се у западном делу цркве и поткуполном простору. Осим главног, предвиђена су и два бочна портала на прочељу. Кроз њих би се ступало у простор издељен на три травеја, која прате решење западног крака крста, од кога су одвојени редом стубова. Централна, главна купола цркве увећаним пречником је проузроковала померање куполних ослонаца ка угловима поткуполног простора и повећање

27 У Фењу, у Румунији, тадашњој области Аустроугарске, Јовановић је пројектовао православну цркву за Лауру Мочоњи, кћерку Петра Чарнојевића.

28 Кадијевић А., *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX - средина XX века)*, Београд 1997, 72.

Слика 5. Пројекат за цркву Св. Саве (Музеј града Београда)
Figure 5 Design for St. Sava's Church (Belgrade City museum)

броја ослонаца. Повезани носачи куполе стварају октагон, из кога се изводи тамбур куполе кружног пресека.

Како је Друштво за подизање храма било упућено на добровољне прилоге, недостатак средстава спречио је реализацију Јовановићевих замисли. Није познато да ли је Јовановић касније, када је 1906. године расписан конкурс за подизање храма, узео учешћа у њему.

Почетком XX века организовано је неколико конкурса за идејне скице јавних објеката.²⁹ Тако је 1901. године расписан ужи конкурс за зграду Управе фондова, у којој је данас смештен Народни музеј. Осим првонаграђених Николе Несторовића и Андре Стевановића, на конкурсу је учествовао и Константин Јовановић.³⁰ О Јовановићевом конкурсном пројекту, нажалост, немамо података, те овај сегмент његовог стваралаштва на тлу Београда остаје непознат.

Од почетка XX века уметност је све јаче диктирала раскид са прошлошћу. У домену архитектуре јављају се правци чији је циљ оповргавање вишевековне доминације академизма као ауторитативног инструмента хладног формализма једног ретроградног система. За разлику од многих домаћих архитеката који су прихватали нове елементе модерних европских трендова, Константин Јовановић не само да је био индиферентан

према тим утицајима већ је остао дослеђан академским доктринаима. Различита стилска уверења доводила су до честих полемика, па је и Јовановићев пројекат за палату Српске краљевске академије био изложен оштрој критици стручњака опонентске оријентације.

Српска краљевска академија је 1900. године ангажовала Јовановића да изради пројекат здања у коме би били смештени и Народни музеј и Народна библиотека. Међутим, због ограниченог фонда за подизање зграде и високе предрачунске суме, пројекат је одбијен. Сарадња између Академије и Јовановића настављена је 1907. године, када се од архитекте тражило да зграда буде лепа, на три спрата, што јефтинија, а индиректно и да то буде зграда од које ће Академија имати приходе, тј. да има просторије за издавање. Нови пројекти које је Јовановић приложио Академији оцењени су као повољни. Ипак, читав процес попримио је други ток. Реализацију пројекта спречио је Андра Стевановић, коме је Академија дала на увид Јовановићеве пројектне скице. Свој суд Јовановићевог плана Стевановић је изнео у 11 тачака, у којима, између остalog, каже: „... *кад се монументалност није могла постићи, могла је бар архитектура да буде модерна, јер је овако замисљена исувши монотона, шаблонска, за-*

29 О конкурсима за јавне објekte у Београду почетком XX века: Nestorović N. B., Beograd krajem prošlog i почетком ovog veka, у: *Beograd između stvarnosti i sna*,

пр. Perović M.R., Manević Z., Beograd 1982, 22-24.

30 Несторовић Б., Београдски архитекти Андра Стевановић и Никола Несторовић, ГТБ XXII, Београд 1975, 177.

старела, не представља ништа оделито, ново, оригинално, него вальда по хиљадити пут поновљени тип једног повећег бечког хотела из осамдесетих година у стилу, који се данас не би могао применити...³¹ Ипак, Стевановић је, на крају, сматрао да зграда треба да буде саграђена по Јовановићевом пројекту. Уvreђени Јовановић је, међутим, вратио хонорар и тражио своје планове, чиме је окончао сарадњу са Српском краљевском академијом.

По Јовановићевој замисли, зграда Академије требало је да буде монументални објекат неоренесансног манира, заснован на ренесансним палатама са затвореним двориштем, слободан на три стране, са репрезентативним прочељем у Кнез Михаиловој улици. Прничући у суштину институције Српске краљевске академије, Јовановић је транспоновао њену срж кроз опште решење пројекта у духу академизма, са утиском ауторитета какав остављају овакве грађевине. Спољашњи омотач, као и просторни распоред разликовао се на пројектним варијантама. Фасаде су рашчлањене кордонским венцима на зоне – рустиковано приземље и равне зидне површине спратног појаса, украсене пластичном декорацијом. Изнад кровног венца стајала је балустрада са декоративним вазама. Као и на пројекту за Народну скупштину, Јовановић је на атици предвидео алегоријске компози-

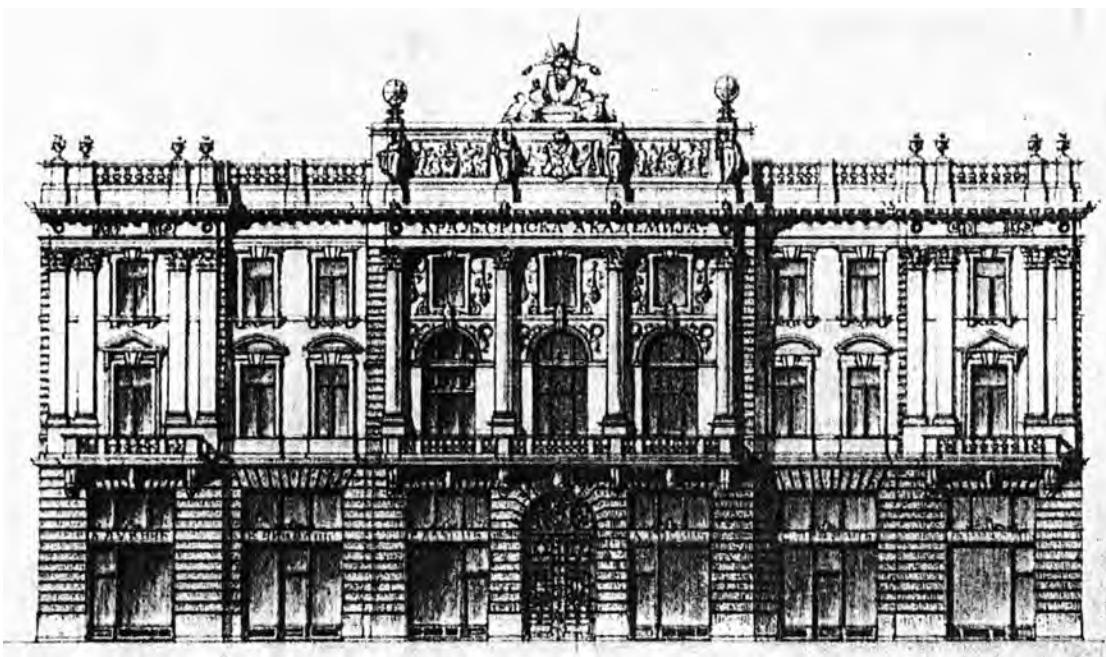
ције у пуној пластици. На оба пројекта, чеоном страном објекта доминира централни ризалит са четири прислоњена стуба (сл. 6). Извори ове архитектонске концепције налазе се у богатом градитељском фонду италијанске ренесансе.

После Јовановићевог оправданог напуштања пројекта, Српска краљевска академија је крајем 1910. године, 22. децембра, израду нацрта предала Драгутину Ђорђевићу и Андри Стевановићу, по којем је коначно Академија добила своју зграду тек 1924. године. Мишљења смо, међутим, да су одбачена Јовановићева решења искоришћена као предлогак за поједине објекте престоничке градитељске матрице. Тако, на пример, на централном делу зграде Техничког факултета, чији су аутори Никола Несторовић и Бранко Таназевић, можемо препознати прочеље Јовановићеве зграде Српске краљевске академије.

Последњи Јовановићев пројекат који се везује за његово стваралаштво у Београду представља, заправо, интервенцију на његовом првом јавном објекту у српској престоници – згради Народне банке. Наиме, као престоница новоосноване државне заједнице Срба, Хрвата и Словенаца, Београд је постао седиште свих административних тела. Проширење пословног обима Народне банке изискивало је већи објекат, па се Главни одбор банке обратио аутору да изради нацрте за проширење зграде. Јовановић је

31 Препис писма Андре Стевановића председнику СКА, 20. септембар 1910. године, у: М. Шћекић, *Konstantin*

Jovanović arhitekta, Beograd 1988, 11.

Слика 6. Пројекат за зграду Српске краљевске академије
(према: Никић Љ., Архитект Константин Јовановић, ГБ 4, Београд 1957, 353)

Figure 6 Design for Serbian Royal Academy
(after Никић Љ., Архитект Константин Јовановић, ГБ 4, Београд 1957, 353)

прихватио позив и 1921. године је израдио планове, које је наредне године предао наручиоцу. Проширење је требало извршити на блоку који су образовали улице Дубровачка, Кнеза Лазара, Трговачка и Спасовска, односно данашње улице Краља Петра, Цара Лазара, Николе Спасића и Грачаничка, с тим што је требало порушити постојеће куће на том месту.³² Доградња је трајала од 1922. до 1925. године, па аутор није доживео да види потпуну реализацију свог „животног дела”.

Коначним обликом здања Народне банке Београд је добио једну од најмонументалнијих палата у свом архитектонском миљеу. Етапност грађења приметна је само у основи објекта, док је спољна обрада уједначена применом мотива којима је решена и првобитна композиција зграде. Целокупан корпус је неправилног петостраног облика, у складу са блоком који заузима. Етажност новијег дела одговара спратности старог. Осим репрезентативног хола старијег дела, зграда је добила још једну свечану дво-

32 Међу кућама које су срушена проширивањем зграде Народне банке налазила се кућа српског комедиографа Бранислава Нушића (Аутобиографија). У Дероковим сећањима Београда нашли смо да су се у том блоку,

преко пута школе (дело Јелисавете Начић), налазили дућан Васе дуванџије и уредништво листа *Двадесети век*. Дероко А., Београду сећањима 1900-1918, Београд 1977, 18.

Слика 7. Зграда Народне банке

Figure 7 National Bank

рану, намењену за шалтер салу. Елевацијски, на спратовима се понављају отворене галерије са аркадама. Наткривена је стакленом лантерном.

Третман фасада, како је речено, преузет је са старијег угаоног здања, при чему се не уочава етапност изградње (сл. 7). Зграда је добила још један улаз, на истакнутом централном ризалиту симетричне фасаде у Улици краља Петра. Ризалити и сви углови објекта су акцентовани рустикованим ивичним квадрима у спратним појасевима. Изнад кровног венца постављена је атика са

едикулом, богато пластично обрађена, чиме је крунисана вертикалност репрезентативне фасаде у односу на хоризонтално степеновање.

Упркос временском јазу између првобитног и дограђеног дела зграде, у обради ентеријера готово нема веће разлике. Најпре за уређење ентеријера и свих унутрашњих декоративних елемената, у оба случаја, радио је сам аутор, Константин Јовановић.

Ако је зграда Народне банке оновременим путописцима деловала као кућа којом би се сваки европски град могао

поносити, коначним уобличавањем 1925. године била је то зграда на којој би европски градови могли завидети Београду. Уколико ова констатација звучи претенциозно, треба имати у виду да је Београд, услед неповољних политичких и економских прилика, каснио за великим европским центрима у којима су архитекти неометано стварали грађевине којима су се дичили многи градови. Али, убрзани процес европеизације за само неколико деценија трансформисао је Београд у европски град, какав се на Западу стварао вековима. Док су под новим архитектонским утицајима наново обликоване панораме европских градова, зграда Народне банке надокнадила је Београду грађевину класичног духа каква му је недостајала.

ПРИВАТНИ ОБЈЕКТИ

Архитектура приватних кућа у Београду током последње две деценије XIX века била је у сталном успону.³³ Са развојем младе српске грађанске класе расле су и потребе тог друштва. Прилив становништва у Београд, углавном са села и из паланака, утицао је на изградњу индивидуалних породичних кућа, али и колективних стамбених зграда. Пословни интереси наручиоца изискивали су подизање објеката двојне намене, са

локалима у приземљу и приватним становом на спрату. Луксузни салони смештани су на прочеља, а помоћне просторије у дворишне трактове. Спољна обрада почивала је на академским правилима компоновања.³⁴ Најуспешнија решења потписала је прва генерација архитектата школованих у иностранству, која је европске градитељске идеје пренела у домаћу средину. Узор у архитектури вила XIX века била је вила Роса Готфрида Земпера, у којој су сублимирана начела раноренесансних палата у нов градитељски тип.

У београдском опусу архитекте Константина Јовановића преовлађују стамбени објекти. Пројектујући за успешне ивићеније наручиоце, Јовановић је стварао грађевине које су својом репрезентативном обрадом истицале друштвени статус власника. Финансијске могућности нису нужно условљавале оквире архитектонске изражajности аутора. На степен репрезентативности објекта утицала је и локација поједињих грађевина. Као носилац историјизма и академског метода, по мишљењу Лилијане Милетић-Абрамовић, Јовановић је био један од архитеката који су се снагом и квалитетом својих дела највише приближили европским узорима.³⁵

Прва грађевина у Београду изведена по Јовановићевом пројекту била је кућа

33 О стамбеној архитектури Београда, видети: Несторовић Б., Еволуција београдског стана, ГМГБ 2, Београд 1955, 247-266; Kurtović-Folić N., Roter-Blagojević M., Razvoj višespratnih zgrada za višeprodično stanovanje sa osnovnom tipologijom arhitektonskog sklopa,

Arhitektonika 9, Beograd 1995, Милетић-Абрамовић Љ., *op. cit.*; Кадијевић А., *op. cit.*, 2005, 291-418.

34 Кадијевић А., *op. cit.*, 2005, 200.

35 Милетић-Абрамовић Љ., *op. cit.*, 344.

Марка Стојановића, адвоката и вицегувернера Народне банке, који је, као лични пријатељ Анастаса Јовановића, помогао афирмацију Константина Јовановића у Београду. Кућа је саграђена 1885. године, у Кнез Михаиловој улици 53-55, и представља пример раскошнијих грађевина београдске стамбене архитектуре (сл. 8).

Кућа је подигнута на парцели омеђеној Рајићевом, Кнез Михаиловом и Париском улицом. Замишљена је као једноспратна грађевина двојне намене. Локали су смештени у приземљу, а станови на спрату. У ствари, објекат чине две спојене целине сличних неправилних основа, решених у три тракта. Фасада у Кнез Михаиловој улици има просторно израженије бочне делове са угаоним балконима и кубетима на октогоналној основи. Усклађеност хоризонтала и вертикалних елемената на фасади доприноси равнотежи спољашње обраде.

Употребом симетрије, усаглашавањем архитектонских елемената и суперпоновањем архитектонских редова, помирењем мирних површина са динамичним акцентом куполних ризалита, Јовановић се већ својим првим делом показао као одличан познавалац академизма и његов вешт интерпретатор.

36 О Војину Радуловићу в: Костић М.М., *Успон Београда*, Београд 1994, 76-78.

37 Година смрти Војина Радуловића је битна због тога што ће се досадашња датовања куће показати нетачним, ако је исказ његове унуке веродостојан.

38 Податак да је Војин Радуловић сазидао кућу за сина Драгомира поклапа се са исказом Драгомирове

На углу улица Вука Каракића и Делијске налазио се плац породице Радуловић, на коме је подигнута једноспратна кућа. Војин Радуловић је био један од најугледнијих трговаца у Београду тог времена, начином пословања омиљен међу муштеријама.³⁶ Након тешке болести, умро је 1885. године.³⁷ Војин је имао неколико синова. Најстарији син, Драгомир, није се сналазио у очевом послу већ је отворио банку, која је била смештена у локалу, у кући коју му је отац сазидао у улици Вука Каракића. Објекат је приписан Константину Јовановићу услед стилске обраде фасада, али и због сличности композиционих решења са другим Јовановићевим зградама.

Већина историографских извора не-прецизно датује овај објекат у последњу деценију XIX века. Поједини подаци, међутим, наводе на закључак да потиче из ранијег периода. Година смрти Војина Радуловића и податак да је управо он дао да се Драгомиру сазида кућа иду у прилог њеном настанку око 1885. године. Такође, сличност фасадних решења са Јовановићевим првим пројектом у Београду указује на исто време грађења или коју годину касније.³⁸

Кућа Драгомира Радуловића подигнута је на угаоном плацу као једноспратна грађевина двојне намене, пословно-

кћерке М.Ленц, рођене Радуловић, која је Љ. Никићу казала да је кућа саграђена у време подизања зграде Марка Стојановића у Кнез Михаиловој улици, и да је пројекат радио исти архитекта који је пројектовао Стојановићеву кућу (Костић М.М., *op. cit.*, 78; Никић Љ., *op. cit.*, 1976, 138).

Слика 8. Кућа Марка Стојановића
Figure 8. House of Marko Stojanović

стамбене, са локалима у приземљу и стамбеним просторијама на спрату (сл. 9). У основи, то је тротрактни тип куће са унутрашњим двориштем. Главна фасада рашчлањена је на бочне ризалите и централни део са репрезентативним улазом који је фланкиран степенованим рустикованим пиластрима. Прозори спрата

избачени су из равни фасаде оквирима са ивичним канелурама. На конзолама, изнад прозора, почивају троугаони тимпанони. Тимпанони над отворима ризалита хоризонтално су завршени,³⁹ а непосредно испод њих архитект је целокупну композицију обогатио триглифама и метопама. Између прозора на

39 Хоризонтално завршене тимпаноне Јовановић је употребио и на спратним прозорима ризалита куће Марка Стојановића у Кнез Михаиловој, али се такав мотив појављује и на угаоном отвору старе зграде Београдске задруге, коју је Јовановић пројектовао 1888. године. На каснијим Јовановићевим грађевинама овог

мотива нема. Из тог разлога склони смо закључку да је то једна од особености Јовановићеве архитектуре из првих година његове градитељске продукције у Београду, те и да то указује на датовање зграде Драгутина Радуловића у период око 1885. године, односно међу прва Јовановићева дела у Београду.

Слика 9. Кућа Драгомира Радуловића
Figure 9 House of Dragomir Radulović

спрату постоје пиластри са јонским капителима, који стоје у осовини пиластера у приземљу.⁴⁰

Упркос јасној стилској вези са помињаном Стојановићевом палатом, кућа Драгомира Радуловића остала је без кубета. Такав недостатак није случајан. Током осамдесетих година Јовановић је пројектовао две приватне пословно-стамбене зграде у најрепрезентативнијој улици Београда – Кнез Михаиловој: кућу Марка Стојановића и кућу Николе

Спасића. Због локације на којој су смештене, обе грађевине крунисане су кубетима, чиме је акцентована њихова репрезентативност. Локација Радуловићеве куће, у мање прометној улици, довела је до изостанка овог елемента. Јовановић је био свестан да би се кубетима у том случају нарушила складност и умереност композиције објекта.

Велики трговац и потоњи задужбинар Никола Спасић поверио је Константину Јовановићу изградњу свог дома на

40 Пиластри на фасади спрата постоје и на Стојановићевој згради, на њеним бочним фасадама према Париској и Рајићевој улици. Примена пиластера на фасади још

једна је од карактеристика првих Јовановићевих дела у Београду јер се не појављују ни на једном касније изведеном објекту.

углу Кнез Михаилове и улице Ђуре Јакшића.⁴¹ Зграда је сазидана 1889. године, као угаона двоспратница двојне намене. У приземљу су се налазиле трговачке просторије, а на спратовима по један репрезентативан стан.⁴²

У композицији и спољашњој обради Спасићеве куће, Јовановић је дао један од најбољих примера еклектичке архитектуре код нас (сл. 10). Симетрична уравнотежена фасада открива наслеђе италијанске и француске ренесансе, са призвуком пластичних барокних елемената. Фасада је хоризонтално подељена на неколико појасева, при чему је етажна подела кордонским венцем најнаглашенија. Масивност партера разбијена је великим застакљеним површинама, а сукцесивним редуковањем прозорске декорације по зонама зидно платно губи тежину. Наглашеногашћу централног и бочних ризалита кубетима квадратне основе постигнута је вертикална динамичност композиције. Осим балкона са балустрадом, посебну пажњу на угаоним ризалитима привлаче удвојени прозори – карактеристика која није честа у Јовановићевом градитељском речнику. Раскошна обрада ентеријера примећује се већ у самом улазном ходнику зграде, у виду декоративно обрађених пиластера, штуко рељефа, медаљона, таванице или ограде од кованог гвожђа на ступеништу.

41 О Спасићевим задужбинама видети: Борић Т., Задужбине Николе Спасића и његовог фонда у Кнез-Михаиловој улици, *Архитектура и урбанизам* 10, Београд 2002, 66-82.

42 На првом спрату становao је Никола Спасић са својом

Петоделна композиција Спасићеве куће, карактеристична за подужне монументалне грађевине у другој половини XIX века, могла би да представља адаптирану варијанту старијег Јовановићевог пројекта за дворца - летњиковац из 1883. године, који наликује на раскошне француске шатое из XVII века. Овај нацрт, којем су се ретки историографи посветили и оценили га као веома успешан,⁴³ открива многе елементе које пронализимо на Спасићевој задужбини. Између остalog, на средишњем ризалиту дворца примећујемо тролучни систем у партеру и на спрату који је транспонован на један нов начин на средишњем делу Спасића куће. Кубета, прозори са едикулама, окулуси на мансарди, само су неки у низу елемената који се појаљују на оба пројекта.

Задужбина Николе Спасића представља најуспешнији пример Јовановићевог академизма у домену стамбене архитектуре. Успела примена неоренесансних елемената, складно укомпонованих, и данас чини ово дело једним од најрепрезентативнијих и најуспешнијих у Београду.

У попису Јовановићевих стамбених објеката у Београду наведена је и зграда на Теразијама 7 (сл. 11).⁴⁴ Припадала је председнику Извозне банке, Јоци Јовановићу Шапчанину. Да је аутор зграде Константин Јовановић први је изнео

другом женом, Станком – Цајом Милојковић.

43 Бабић Љ., *op. cit.*, 24, 25; Милетић-Абрамовић Љ., *op. cit.*, 75.

44 Борић Т., *op. cit.*, 96-99.

Слика 10. Задужбина Николе Спасића
Figure 10 Foundation of Nikola Spasić

Вељко Петровић, коме је тај податак саопштила Јовановићева сестра Катарина. Како је објекат изграђен тек 1902. годи-

не, у литератури су се за њега, међутим, везивала имена архитекта Данила Владисављевића и Милоша Савчића. По

мишљењу Љубомира Никића, у време изградње Спасићеве куће Константин Јовановић је урадио сличан пројекат за кућу Јоце Јовановића Шапчанина, али су проблеми финансијске природе пролонгирали реализацију пројекта до 1902, када је дошло до интервенција другог архитекте на пројекту.⁴⁵

С обзиром на то да је кућа Јоце Јовановића Шапчанина срушена у савезничком бомбардовању Београда 1944. године (на том месту се данас налази зграда Инвестиционе банке), о њеним стилским карактеристикама може се дискутовати само посредством старих фотографија и компарацијом са поменутом Спасићевом зградом. Како се Шапчанин бавио рентирањем, могуће је да се на првом спрату ове трговачко-приватне троспратнице налазио његов стан, а на другим спратовима мањи станови за изнајмљивање. Шрина плаца условила је композиционо решење базирано на типу академског рашчлањивања масе, са просторно наглашенијим бочним деловима у циљу постизања контраста. Фасада је подвргнута строгој симетрији, уз поштовање хијерархијске обраде зона. Улаз је постављен у централној осовини, а над њим се истичао балкон. Обрада бочних ризалита, са балконима на првом спрату, уз извесна редуковања, одговара бочним ризалитима Спасићеве задужбине у Кнез Михаиловој улици. Грађевина је била крунисана кубетима над ризали-

тима, квадратне основе, налик онима на Спасићевој кући.

Иако већ летимичним погледом уочавамо стилску везу са Спасићевом кућом, поставља се питање да ли је Шапчанин откупио пројекат од Јовановића, а касније га, због подизања спрата, предао Владисављевићу на разматрање. Та хипотеза се чини логичном јер Владисављевић сигурно не би пројектовао зграду са толико истоветних решења као на некој другој згради у Београду, а која није потписана његовим именом.

Деведесетих година XIX века Јовановић је пројектовао неколико приватних грађевина. Неке од њих данас више не постоје. У до сада објављеним истраживачким радовима, ниједан приватни објекат Јовановићевог опуса из тог периода није прецизно датован. Склони смо мишљењу да би извесне промене у односу на претходно изведене грађевине могле указивати на нову фазу Јовановићевог стваралаштва. Наиме, поједини објекти откривају нов концепт, утемељен на Земперовој Опенхајм палати у Дрездену. Реч је о једноспратним породичним кућама мањих димензија, код којих је умереним и хармоничним дириговањем композиције постизанаnota отмености и софистифковане елеганције.

Око 1890. године Јовановић је радио кућу Живка Кузмановића у Коларчевој улици број 7, која је задовољавала пословно-стамбене потребе наручиоца. На

45 Никић Љ., *op. cit.*, 135, 136.

Слика 11. Кућа Јоце Ј. Шапчанина (према: Никић Љ., Из архитектонске делатности Константина Јовановића у Београду, ГБ 23, Београд 1976, 133)

Figure 11 House of Joca J. Šapčanin (after Никић Љ., Из архитектонске делатности Константина Јовановића у Београду, ГБ 23, Београд 1976, 133)

несрећу, кућа је порушена средином прошлог века како би уступила место новој згради, те о њеном изгледу можемо говорити само посредно, на основу стarih фотографија. Основа објекта припада старијем типу кућа са дворишним

крилом, који се задржао у српској архитектури до Првог светског рата. Као једноспратница двојне намене, зграда је у приземљу имала дућан, а на спрату просторије за становање. Спољна обрада је изведена по већ устаљеном „јовано-

вићевском” принципу. Мада у литератури оцењена као један од мање успешних Јовановићевих објеката, кућа Живка Кузмановића представљала је својеврсну синтезу Спасићеве задужбине и Земпирове Опенхајм палате, која се манифестовала у обради етажа. Централно место на спрату заузимао је балкон са балустрадом. Прозори на спрату били су надвишени наизменичним сегментним и троугаоним тимпанонима, што ће постати једно од обележја Јовановићевих породичних кућа у Београду.

Серији непрецизно датованих Јовановићевих кућа припадају и куће подигнуте за његовог оца, Анастаса Јовановића, и сестру, Катарину Јовановић.⁴⁶ Оба објекта су скромне, непретенциозне обраде, која одишу мирноћом и складом. Посебну пажњу привлачи положај улаза у кућу Катарине Јовановић, који се помера бочно. Диспозиција улаза постаје битна новина на Јовановићевим приватним кућама, о чему сведоче кућа Косте Миленковића у Змај Јовиној и кућа Марка Стојановића у Париској улици.

Кућа Косте Миленковића у Змај Јовиној 9 (сл. 12) издаваја се као посебно лепа породична зграда.⁴⁷ Сличност са породичном кућом Марка Стојановића у Париској улици, за коју знамо када је грађена, указује на сам крај XIX века као време њеног настанка. Основа је базирана на једном новом типу – централном.

Успоставља се тротрактно решење, где се око централног вестибила решава цео распоред стана.⁴⁸ Кућа има подрум, високи партер и спрат.

Спољашњи третман остварен је на две фасаде, уличној и дворишној, јер је кућа била озидана између постојећих објеката са стране. Фасадно платно је у обе зоне, раздвојене кордонским венцем, оживљено малтерним спојницама. Лучно завршени отвори партера надвишени су отворима правоугаоног облика, са наизменичним богато укraшеним сегментним и троугаоним тимпанонима. Испод назубљеног поткровног венца протеже се рељефни фриз. Посебно је занимљива динамична вертикала са леве стране фасаде, чиме је нарушена класична академска симетрија, на којој је Јовановић посебно инсистирао у својим раним делима у Београду. Главни улаз у саму зграду уједно је и колска капија, полукружно завршена богатим пластичним флоралним мотивима. Над улазом је балкон са балустрадом.

Слична Миленковићевој кући била је кућа Марка Стојановића (сл. 13), првог Јовановићевог клијента у целокупном београдском опусу, у Париској улици 15. Архитект је 1899. године урадио пројекат, а зидање куће почело је наредне године. Тротрактно решење простора одговара сличној кући у Змај Јовиној број 9. Због постојећих околних згра-

46 Анастас Јовановић имао је две куће у Косовској улици, на бројевима 25 и 30. Кућа Катарине Јовановић налази се у Карађорђевој 7. Видети: Никић Љ., *op. cit.*, 1957, 349.

47 Бабић Љ., *op. cit.*, 26; Милетић-Арамовић Љ., *op. cit.*, 72, 73.

48 Несторовић Б., *op. cit.*, 260.

Слика 12. Кућа Косте Миленковића
Figure 12 House of Kosta Milenković

да, тј. објекта са десне стране на који се ослања, има неправилну основу. С леве стране, према старијој Стојановићевој кући у Кнез Михаиловој, налази се башта, а предвиђено је и задње двориште, тј. авлија.

Приметна је нешто мање раскошна обрада фасаде у поређењу са кућом Косте Миленковића. Репрезентативни улаз умерено богате обраде постављен је бочно. Тиме је нарушена симетрија фасаде. Над улазним порталом је преломљени тимпанон са медаљоном у који је смештен мањи прозор овалног облика. Спратни појас, одвојен од доњег подеоним венцем, наглашен је балконом. Отвори на спрату надвишени су наизменично сегментним и троугаоним тимпанонима. Сегмент средишњег тимпанона прекинут је декоративном пластиком. Изнад наглашеног, профилисаног кровног венца почива атика са балустрадом. Сличношћу са кућом Косте Миленковића, Стојановићева кућа такође подражава Земперову палату Опенхајм. Обрадом спратног појаса, односно тимпанона над прозорима и појавом балкона на средини фасаде, кућа Марка Стојановића најближа је, међутим, композицији средишњег дела куће Живка Кузмановића, коју је Јовановић пројектовао деценију раније.

Јовановић је у Београду извео још две куће, које се датују у време око 1900. године. У литератури се наводи да су то

били куће у којима је он живео.⁴⁹ Налазиле су се у Господар Јевремовој улици 10 и на углу Господар Јевремове и Цара Уроша. Прва је порушена током бомбардовања у Другом светском рату, а друга двадесетак година касније. Зна се само да су биле колективне стамбене једноспратнице. О осталим карактеристикама могли бисмо претпостављати на основу општих одлика Јовановићевих породичних кућа на преласку века.

Године 1900. Јовановић је потписао пројекат за вишеспратну зграду пословно-приватне намене Димитрија Ј. Живадиновића, на углу Кнез Михаилове и Ускочкије улице.⁵⁰ Уз извесна одступања у односу на првобитни план, зграда је подигнута тек 1912. године. Како истиче А. Никић, већи део у Ускочкој улици намењен је стамбеним потребама, док је читав угао зграде предвиђен за специјализовану робну кућу папирне индустрије и канцеларијског материјала.⁵¹ Отуда се Константину Јовановићу приписује пројектовање прве робне куће у Београду, иако је њена реализација уследила након изградње Робног магазина Виктора Азриела, из 1907, и Официрске задруге Светозара Јовановића, из 1908. године, које су истицане као први пројекти те врсте у Београду.

Кућа Димитрија Ј. Живадиновића представља тип угаоне зграде који се развија дуж регулационе линије две улице са наглашеним углом. Након изград-

49 Никић Љ., *op. cit.*, 349; Ђечкић М., *op.cit.*, 13.

50 Објекат је Јовановићу атрибуисала Љ. Бабић, али је Љ. Никић детаљним истраживањем открио право

време подизања зграде. Бабић Љ., *op. cit.*, 28, нап. 18; Никић Љ., *op. cit.*, 1976, 136-138.

51 Никић Љ., *op. cit.*, 138.

Слика 13. Кућа Марка Стојановића
Figure 13 House of Marko Stojanović

ње старе зграде Београдске задруге, била је то прва Јовановићева зграда с мотивом засеченог угла. На самом углу се налази репрезентативни улаз, над којим почива балкон који потенцира свечани третман улаза.

Како би се нагласила двојна намена зграде, Јовановић обрађује фасаду двојако. Подела је истакнута профилисаним подеоним венцем на доњу и горњу зону, које се разликују у третману фасадне површине. Отворе приземног појаса у осовинама прате прозорски отвори различите етажне декорације. Посебно је интересантна фенестрација угаоног дела зграде, коју чине удвојени прозори подведени под заједничке натпрозорске елементе. По угледу на објекте исте намене у Европи, фенестрација партера и мезанина чини јединствену композицију великих стаклених површина. Поткровни фриз конзола, у облику волута, прати целу грађевину, носећи наглешен профилисани кровни венац, над којим је уобичајена Јовановићева атика са балустрадом.

Примена декоративних елемената сецесије у виду кованог гвожђа, флоралних мотива, указују на битне измене које су утицале на сам изглед објекта у време када је грађен (сл. 14). Фасадни плашт доње зоне остао је без предвиђене обраде малтерним спојницама, ускраћена је богата пластика појединих тимпанона, удвојени прозори били су замењени великим окнима, и тд. Време је учинило

да Јовановићева замисао буде остварена помоћу сецесијских елемената, према којима је сам архитект имао противнички став, упркос чињеници да је поменути правац представљао понуду из хетерогености историјских стилова.

У Кнез Михаиловој улици, на броју 37, налази се зграда завештана Инвалидском фонду „Свети Ђорђе“, чију је надградњу извео Константин Јовановић. Пројекат је обављен за великог трговца Николу Спасића, коме је Јовановић већ пројектовао двоспратну стамбено-трговачку зграду у истој улици, два блока ниже. Историјат објекта почиње 1876. или нешто раније, када је, по плановима архитекте Александра Бугарског, кућа саграђена за чуvenог месара Јована Панђелу.⁵² После Панђелине смрти, његови наследници су кућу продали Николи Спасићу, који је 1901. године ангажовао Јовановића за надградњу још једног спрата.

Кућа је компонована као угаони објекат са акцентованим мотивом засеченог угла као осовином композиције. Јовановић се вешто трудио да надограђени спрат буде прилагођен затеченом, оригиналном изгледу зграде. На већ постојећу структуру додао је три балкона – на засеченом углу, на бочном ризалиту ка Кнез Михаиловој и над главним улазом у улици Вука Караџића. Како би извршио надградњу, Јовановић је уклонио оригинални декоративни поткровни фриз и атику са украсним вазицама. Третман

52 О историји зграде у Кнез Михаиловој 37, видети: Борић Т., *op. cit.*, 73-75.

Слика 14. Кућа Димитрија Живадиновића

Figure 14 House of Dimitrije Živadinović

новог спрата пратио је фасадну обраду нижих нивоа. Прозори су декорисани степенастим прозорским оквиром, над којим почивају профилисане гредице на конзолама. Једино прозори бочних делова угаоне партије имају преломљене сегментне тимпаноне. Атика изнад поткровног појаса и самог кровног венца с балустрадама и декоративним вазама добила је и едикулу са сегментним тимпаноном, чиме је истакнута вертикална

линија угаоне фасаде. Захваљујући великој прецизности и умешности Константина Јовановића, етапност изградње објекта није остала видљива, тек је задржана архитектонска складност и стилска особеност старијег нивоа. Каснијим интервенцијама на објекту изменјени су, међутим, поједини Јовановићеви детаљи, као и првобитна решења Александра Бугарског.

* * *

У свом градитељском поступку Јовановић никада није напустио ренесансну основу и академске оквире. Његово познавање ренесансних ремек-дела архитектуре представља богату ризницу идеја које прилагођава делу, његовој намени и жељи поручиоца. Такође, појединости инспирисане Земперовим делима Јовановић инкорпорише у једну нову целину, модификујући специфичне елементе или композиције на својствен начин. Чак и онда када је пројектовао цркву посвећену св. Сави, прилагодивши просторну структуру потребама православног обреда, Јовановић се формално позивао на извор матичне католичке богољоје, остављући мимо почетних импулса популаризације српског националног стила. Упркос томе, Јовановић је у Србији био изразито поштован и цењен, како у јавности тако и у стручним кру-

говима. Зато је битно поменути и њего-во учешће као члана жирија на конкурсу за маузолејску цркву Карађорђевића, Св. Ђорђа на Оplenцу, 1909. године.

У погледу коначне оцене Јовановићевог градитељског опуса у Београду, трудимо се да дамо објективан суд у контексту целокупног тадашњег градитељства Србије, односно Београда. Сва Јовановићева остварења и ангажовања на одређеним пројектима јавне намене указују на његову умешност и способност да одговори захтевима поручилаца, а понекад и изнад њихових очекивања. Јовановићева свестрана интегрална личност, потпуног европског образовања и културе, са архитектонским, сликарским и списатељским талентом, великим радном способношћу која га не напушта до kraja dugovečna живота, свакако му у оцени српског еклектичког градитељства потврђује не само водеће већ можда и прво место.

СКРАЋЕНИЦЕ

ГМГБ (ТГБ) – Годишњак Музеја града Београда (Годишњак града Београда)
ЗЗСКГБ – Завод за заштиту споменика културе града Београда
ЗАФ – Зборник Архитектонског факултета, Београд

Ivan Kleut*

ARCHITECTURAL OPUS OF KONSTANTIN JOVANOVIĆ IN BELGRADE

Summary

Konstantin Jovanović (1849-1923) belongs to the group of renowned architects of Belgrade in the end of 19th and the beginning of the 20th century. He established his architectural credo under the influence of the German architect Gottfried Semper. Besides Semper's theoretical notions the establishing of Jovanović architectural individuality was also influenced by his field investigations of the Renaissance monuments in Italy. Although he lived and worked in Vienna Jovanović left his mark in the territories outside the Austro-Hungarian monarchy – in Bulgaria, Romania, Switzerland and Serbia.

Jovanović started his active architectural activity in Belgrade in the middle of 1880s. Most of his buildings in the Serbian capital were residential structures where he enjoyed the confidence of wealthy and respected customers. He also designed the structures of public character but some of them have never been realized (church of St. Sava, Headquarters Office of Post, telephone and telegraph, Serbian Royal Academy building) He also made drawings and sketches for the Serbian Parliament building that were later used by Jovan Ilkić as the model for his design according to which the National Assembly of Serbia was eventually constructed. The work, which definitely marked the architecture of Jovanović as well as the Belgrade architecture in the epoch of the Academism is the National Bank building. The critics and interpreters of the new Serbian architecture emphasize this building as the model of consistent replication of the Renaissance prototype.

The analysis of the Belgrade works of Jovanović reveals certain stylistic features distinctive of his architectural handwriting. The structures are based on the Italianized forms of the Renaissance pattern, which the architect enriched using Baroque and classicistic elements. In the treatment of the façade planes could be noticed the academic consistency regardless of the structure location that influenced the representative degree of finish.

As he was the supporter of Semper's ideas in architecture and the imitator of the Renaissance forms it is not difficult to assume Jovanović architectural ideals and

---

* Ivan Kleut, Art Historian, Belgrade

inspirations. In addition to the Semper's palaces and villas Jovanović embraced the concepts of the Italian Renaissance buildings of the 15th, 16th century, particularly the Florence aristocratic palaces and he successfully transposed their elements into his designs.

The achievements of this exceptional architect as well as his engagement on certain projects of public character suggest his skill and ability to satisfy the demands of the customers sometimes even above their expectations. Considering the final judgment of his architectural opus in Belgrade, Jovanović deserves the leading position among the native architects of the Academism.